

Kitap İncelemesi-Book Review

ULUS NEDİR?

Ernest Renan-Pinhan Yayıncılık. 2. Baskı. Çeviren: Gökçe Yavaş. İstanbul: 2019.

Barış SÜR*

Ulus nedir? Siyasi bir kimlik midir yoksa bir kimlik siyaseti için bir araç mıdır? Neden toplumlar için böyle bir sınıflandırmaya gidilmiştir ve bu gerekli midir? Eğer ulus kavramı milliyetçilik akımıyla ortaya çıktıysa eski çağlardan beri var olan toplumlar ulus olamamış mıdır? Yoksa biz onların ulus olduğunu 19. yüzyılda mı öğrenebildik? Renan'ı ulus üzerine düşünmeye çağıran sorular böyle olsa gerek ki Sorbonne'da verdiği ünlü konferansında ulusa dair derinlemesine birçok bilgi paylaşıp belki kendisinin bile gidemediği *ulus* yolunu belirgin bir şekilde çizmiştir.

2019'da Pinhan Yayıncılıktan çıkan *Ulus Nedir?*¹ Fransızcadan dilimize Gökçe Yavaş tarafından çevrilmiştir. Üç bölümden oluşan kitap Prof. Dr. Philippe Forest'in konferans metninin sunumu ve Renan üzerine paylaşımlarıyla başlıyor. İkinci bölümde Ernest Renan'ın daha sonra siyasi vasiyetnamesi olarak adlandırılacak olan ünlü Ulus konferansı yer alırken son bölümde ise Okuma Yolu

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, barissur@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9051-3285.

¹ Çeviri için esas alınan metin: Texte de la conférence publiée, en texte integral, dans l'ouvrage sous la direction de Philippe Forest, *Qu'est-ce qu'une nation? Littérature et identité nationale de 1871 à 1914*. Texte intégral de Ernest Renan. (Textes de Barrés, Daudet, R. De Gourmont, Céline], chapitre 2, pp. 12-48. Paris: Pierre Bordas et fils, Éditeur, 1991, 128 pp. Collection: Littérature vivante.

adıyla Québec Üniversitesi'nden Jean-Marie Tremblay Renan ve metin üzerine değerlendirmelerde bulunuyor.

“İnsan ne diline ne de ırkına aittir: İnsan sadece kendine aittir, çünkü o özgür bir varlıktır, ahlaki bir varlıktır.”

Bu sözle özetliyor Renan ulus anlayışının temelini, insan özelinde ve insan üzerinde. Açıkçası onun ulusçuluk anlayışının temelinde inanç vardır. Bilimle din arasında bir köprü kurarak bilimin dini, dinin bilimi olduğunu iddia ediyor. Bu iddialarını haklı çıkarabilecek bir geçmişi de var. Din adamlığından bilim adamlığına geçişi olayları zıt kutuplardan analiz edebilme avantajını kendisine kazandırmış görünüyor.

Kitabın ilk bölümünde Renan'ın hak ettiği değeri görmemesinden yakınan Forest'ın da üzerinde durduğu gibi Renan Milliyetçiliğini anlamak için önce Renan'ı anlamak gerekir. 1823'te Katolik bir ailenin çocuğu olarak Fransa'da dünyaya gelen Renan için din şüphelerini, meraklarını, kesinliklerini ve uygulamalarını kapsayan bir ufuktur. Bu nedenle iyi bir papaz olmak için din eğitimi almaya başlar. Din eğitimini tamamlamak üzere burs kazanarak gittiği Paris'te sert ve katı Breton Katolikliğinin yerine yüzünü çağdaş dünyaya dönen bir din anlayışla karşılaşır. İlkçağ ve Kilise dışında keşfedecek şeyler olduğunu söyleyerek edebiyata yönelir; Almanca, felsefe, teoloji ve Yahudilik konusunda kendisini geliştirir. Renan, kendisini hâlâ iyi bir dindar olarak görmekle birlikte İncil'in karmaşık, çelişkili ve mitsel özellikleriyle din adamlarının katı ve değişmez tutumlarını eleştirerek din adamlığı kimliğinden ayrılır ve kendini bilim adamlığına adar. Edebiyat lisansının ardından felsefe yüksek lisansı yaparak, İbn-i Rüşd ve İbn-i Rüşdçülük üzerine doktora çalışması yapmıştır. Din konusundaki düşüncelerinden dolayı Collège de France'taki görevi Katoliklerin baskısı sonucu askıya alınır.

İdeal toplumu bilgi yolunda insanlığın emin adımlarla ilerlemesini sağlayan toplum olarak belirleyen Renan, toplumun yönetiminin ise ulusun aydın kesimine yani aristokrasiye bırakılması gerektiğini söylüyor. Uygarlığı aristokrasinin eseri olarak gördüğü için vatan, onur, ödev gibi kutsal olguların halk

ULUS NEDİR?

tarafından anlaşılmasının güç olacağını bu nedenle halkın, aristokrasinin sosyal düzenine uyması gerektiğini belirtiyor. Dahası; ona göre toplum akıl, bilim ve uygarlık ilerlesin diye savaşı, köleliği ve eşitsizliği kullanmayı bilmeli, bu uğurda gerekirse iyiliğini ve mutluluğunu feda edebilmelidir.

Renan'ı ulus üzerinde düşünmeye yönelten asıl olayın 1871'de Fransa'nın almış olduğu Prusya yenilgisi olduğu anlaşılıyor. Bu yenilginin sebebinin askeri değil, kültürel ve ahlaki olduğu tespitinde bulunan ünlü düşünür Fransa'yı heyecanını, coşkusunu ve hatta ruhunu kaybetmiş ölü bir gezegene benzetiyor. Bu esnada Alman karşılığı olan Strauss'un Ausburg Gazetesi'nde yayınladığı açık mektup ile *karmaşanın üzerinde konumlanıp yandaş nefretinden ve ulusal önyargılardan kaçınarak savaşın nedenleri ve sorunları üzerinde beraber düşünmeye* davet edilir. Düşünsel vatanı olarak gördüğü Alman tarafından gelen bu teklifi kabul eden Fransız filozof, ilk mektubunda evrensel kültürün vatan çıkarından daha değerli olduğunu söylerken Almanların Alsas-Loren'de hak iddia etmeleri ve Strauss'un mektuplar üzerinden prim yapması nedeniyle Alman ulusçuluğuna karşı sert bir tepki niteliğindeki ikinci mektubunu yayımlar. Yani Forest'ın deyimiyile artık Goethe'nin Almanya'sını yüceltmekten Bismarck'ın Prusya'sını kınamaya geçiyor. Almanların Alsas-Loren'de Cermenler üzerinden hak iddia etmesine karşı ata toprağı anlayışının değil, yaşayan halkın tercihinin önemli olduğunu söyler. Öyle ki *"Cermenlerden önce Keltler, Finler, Laponlar, onlardan önce de mağara adamları vardı, muhtemelen onlar da aynı gerekçeyle o bölgeyi orangutanlardan ele geçirmişlerdir"* diyerek bu söylemini sertleştirmiştir. Ona göre asıl önemli olan Alsaslar'ın dil ve ırk açısından Almanlara yakın olması değil, Fransız kalma istekleridir. Aynı zamanda ünlü düşünür ulusallığın nesnel kriterlere değil bireylerin iradesine ve halkın kendi kendine yerleşme hakkına dayandığını iddia eder. Buradan yola çıkarak ırk ve ulus karıştırıldığına işaret ederken ırk politikasına karşı, halkların ait olmak istedikleri ulusal topluluğı belirleme özgürlüğü anlayışına dayalı *ulusların hakkı politikasını* ortaya koyar.

Artık ulus odaklı bir felsefe benimseyen Renan ulusların tarihi geçmişini olamayacağını, tarihte yeni bir öge olduğu iddiasında bulunur. Ona göre eski çağlardan beri imparatorluklar, krallıklar, şehir devletleri var olmuştur ancak vatan ve ulus bilinci gelişmemiştir. Onların ulus olmasını dil, din, çıkar ve coğrafya farklılıkları engellemiştir. Buradan yola çıkan Fransız düşünür ulus olmanın formülünü *halkların kaynaşması* olarak öne sürüyor. Eğer bir arada yaşayan insanlar dili, dini, ırkı farklı olsa da sıradağlar, nehirler tarafından bölünse de ortak bir paydada buluşabilmiş ve birlikte yaşamayı başarabilmişlerse işte o zaman ulus olabilmişlerdir. Kendi dönemi için Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya ve İspanya'nın bunu gerçekleştirdiğini söyleyen Renan Türkiye'ye ayrı bir parantez açıyor. Türkiye'de Türk, Slav, Yunan, Ermeni, Arap, Kürt bir arada yaşamasına rağmen ortak paydada ya da geçmişte buluşmadığını ve Anadolu dışında ulus olmayı başaramadığını iddia ediyor. Bunun gerekçesini de din veya dil birliği olmamasına bağlıyor.

Genel itibariyle kitabın ikinci bölümünde yer alan konferans içeriğinde yazarın asıl vurguladığı halkların kaynaşması ulus olmanın bir gereğiymiş gibi hissi ise ulus için yeterli bir etkidir. Böylece ırk, din, dil, coğrafya, antropoloji ve diğer etnografik tasavvurların modern ulusları kuruluşunda hiçbir önemi olmadığını öne sürerek bu etmenleri özellikle tek tek ele almıştır. Irkın zamanla başkalaşacağını iddia eden Renan saf ırk olmadığını söylüyor. Dili ise birleşmeye davet eden bir etmen olarak görürken aynı dili konuşan ABD ve İngiltere'nin ulus olmadığını ancak farklı dillerin konuşulduğu İsviçre'nin ulus olmayı başardığını örnek olarak bizlere sunuyor. Dilin ırksal bir araca dönüştürülmesini tamamen siyasi kaygılara bağlıyor. Din konusunda ise bireyselliği ön plana çıkararak artık devletlerin, ulusların bir dini olamayacağını ileri sürüyor. Coğrafyanın ulusların bölünmesi için tek başına yeterli olamayacağını, bunun insanlar tarafından sıradağlar nehirler sınır kabul edilerek bilinçli bir şekilde ayrıştırma aracı olarak kullanıldığını iddia ediyor. Ayrıca "*unutmak*" Renan'a göre halkların kaynaşması için zorunlu bir etkidir. Tarih araştırmaları günümüzü genellikle olumsuz

etkiler diyerek tarihin tarihte bırakılmasını, günümüzde birlik -ulus- olabilmek için bazı şeylerin unutulması gerektiğini altını çizerek aktarıyor.

Farklı pencereden bakılacak olursa Renan, geçmişle şimdiki zaman arasında başarılı bir ortaklık ilişkisi kurarak ulus olmayı anlatıyor. Geçmiş, olumsuz anılarını unutarak ortak zengin hatıralar mirasına sahip çıkmayı, şimdiki zaman ise birlikte yaşama arzusuyla ortak karara vararak bölünmemiş halde alınan mirası geliştirme iradesiyle ulus olmayı sağlıyor. Ancak ulusların da sonsuz olamayacağını, dönemin ve uygarlığın şartlarına bağlı olarak yerini başka olguların alacağını öngörüyor. Günümüz Avrupa Birliği vatandaşlığı kavramı bu öngörüğü yeterince açıklıyor.

Kitabın son bölümünde ise sosyolog Tremblay Renan'ın ulus düşüncesinde etkilendiği isimlerden bahsederken zaman zaman tarafsızlığını yitirdiğini paylaşıyor. Aynı zamanda Ernest Renan'ın diğer eserlerinden alıntılama yaparak eleştirel bir yaklaşım sergiliyor.

Eleştirel Bakış

Renan'ın ideal toplumda aristokrasiyi ön plana çıkarması ve uygarlığı aristokrasiye atfetmesi eşitlik anlayışı üzerinde bir eleştiri penceresi açmaktadır. Ulus değerlerinin halk tarafından anlaşılamayacağını düşünmesi de bunu destekler niteliktedir. Akıl, bilim, uygarlığın gelişimi için bazı insani ve etik değerlerin göz ardı edilebileceğini söylemesi ise başta kendi düşünsel hayatıyla çelişmektedir. Bununla birlikte Fransa'yı dil baskısında bulunmaması nedeniyle onur nişanı olarak görürken, Fransızcanın bugün dünyadan en çok konuşulan beş dilden biri haline gelmesinde kendi yüzyılının sonundan itibaren başlayan sömürgecilik dalgasının etkisinin Renan tarafından öngörülmemesi beklenen bir durum değildir. Üç dili, iki dini, dört ırkı olan İsviçre ulus olabilmıştır derken Türkiye'nin Anadolu dışında ulus olamamasını dil, din gibi ortak paydada buluşamamaya bağlaması yine kendi söylemleriyle çeliştiğini göstermektedir. Belki de anlamamız gereken dönemin şartlarına ve coğrafya, etimoloji gibi

etmenlere göre ortak payda için dil ya da din birliği sağlanmasıdır. Aynı şekilde Straus ile atışmasına bakılacak olursa insan haklarından, halkların kararından bahsederken kuzey Fransa'da binlerce ölüme neden olan mezhep savaşları da kendisi tarafından göz ardı edilmiştir. Her ne kadar antisemitizmin yayıldığı dünyada Yahudi savunuculuğunu çekinmeden yapmış olsa ve kölelerin insani yaşam standartlarına kavuşturulmasından yana olsa da insanların -zencilerin- köle olamayacağı ve ırkların eşitliği yönünde bir direnç, o dönem için göstermemiştir. Ancak bu görüşlerin Renan'ı asıl olarak yansıtmadığı, yaşadığı dönemin genel sorunları olduğu açık bir gerçektir. Yine bir özeleştiri de bulunarak Sorbonne Konferansı'yla ilgili şu sözleri akademisyenlere, araştırmacılara, tarihçilere ve öğrencilere miras olarak bırakıyor:

“Her kelimeyi büyük bir özenle düşündüm: Bu benim insani şeylere dair şahadetimdir ve modern uygarlık bu ulus, ulusallık, ırk kelimelerinin uğursuzluğu, muğlaklığı yüzünden battığında buradaki yirmi sayfayı hatırlamaları isterim. Tamamen doğru olduklarına inanıyorum.”

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.